

1 O zákonodárci Lykúrgovi nelze nic bezpečného říci, neboť i o jeho rodu i o jeho pobytu v cizině i o jeho smrti, a především o jeho zákonech a o jeho působení ve správě státní, máme zprávy, které si navzájem odporují; nejméně shodně se však uvádí doba, v které tento muž žil. Neboť jedni tvrdí, že nejlodnější léta strávil zároveň s Ífitem a společně s ním nařídil příměří během olympijských her; k nim patří i filosof Aristotelés, který jako důkaz uvádí diskos v Olympii, na němž se zachovalo vyryté jméno Lykúrgovo. Druzí zase, kteří počítají čas podle posloupnosti spartských králů, jako například Eratosthenés a Apollodóros, o něm dokazují, že byl o několik málo let starší než první olympiáda. Tímaios se domnívá, že ve Spartě žili dva Lykúrgové, nikoli však ve stejném čase, a že se jednomu z nich vzhledem k jeho proslulosti přičítají činy obou; starší z nich prý žil nedlouho po době Homérově, ba někteří tvrdí, že se s Homérem osobně stýkal. Také Xenofón uvádí svou domněnku o jeho starobylosti a říká, že tento muž žil za času Hérakleovců. Ovšem svým rodem patřili k Hérakleovcům i nejmladší ze spartských králů; avšak on, jak se zdá, chce tímto jménem označovat jen první potomky Hérakleovy, nejbližší věku Hérakleovu. Přesto však, ať zprávy dějepisné se jakkoli rozcházejí, pokusíme se vylíčit život tohoto muže, přičemž se budeme přidržovat těch zpráv, které si nejméně odporují nebo mají nejznamenitější svědky.

Ačkoli básník Símónidés neuvádí jakožto otce Lykúrgova Eunoma, nýbrž Lykúrga i Eunoma pokládá za syny Prytanidovy, přece jen většina spisovatelů neodvozuje jeho rod takto, nýbrž tvrdí, že Proklés, syn Aristodémův, měl syna Soa, Soos měl syna Eurypónta a ten pak syna Prytanida, Prytanis Eunoma, Eunomos měl s první manželkou syna Polydektu a s Diónessou mladšího syna Lykúrga;

a jak vyvozuje Dieutyhidás, pochází Lykúrgos v šestém pokolení od Proklea, v jedenáctém od Héraklea.

2 Ze všech jeho předků dosáhl největší vážnosti Soos, za něhož si jednak Spartané podrobili heilóty, jednak získali rozsáhlé území, jež odňali Arkadům. Vypráví se také, že Soos byl kdysi od Kleitorských obklíčen v krajině nebezpečné a bezvodé a že jim přislíbil, že jim dobyté země odstoupí, jestliže on sám i všichni jeho lidé se budou moci napít z blízkého pramene. Nato potvrdil úmluvu přísahou, svolal své vojáky a potomky Hérakleovy a prohlásil, že postoupí královskou důstojnost tomu, kdo nebude pít. Ale poněvadž se nikdo nezdržel, naopak všichni pili, přistoupil i on sám jako poslední, ještě za přítomnosti nepřátel se pokropil vodou a pak odešel, ale území podržel, neboť všichni prý nepili. Ale ačkoli se mu za to podivovali, přece jeho dům nenazvali po něm, nýbrž po jeho synovi domem Eurypóntovců, poněvadž, jak se zdá, Eurypón poněkud zmírnil příliš monarchickou vládu, aby si pro sebe získal přízeň lidu a zavděčil se mu. Ale když po tomto zmírnění lid nabýval smělosti a pozdější králové byli jednak nenáviděni pro násilnosti vůči lidovým vrstvám, jednak se poddávali kvůli přízni nebo ze slabosti, zavládly ve Spartě na dlouhou dobu nezákonnost a nepořádek; za těchto okolností se stalo, že skonala i královská vláda Lykúrgův. Když totiž chtěl zabránit jakési šarvátkce, zemřel byv zasažen kuchyňským nožem a zanechal královskou vládu svému staršímu synovi Polydektovi.

3 Když pak i tento po krátké době zemřel, měl královat Lykúrgos, jak se všichni domnívali; a vskutku královal, než vyšlo najevo, že bratrova manželka je těhotná. Jakmile se to dověděl, prohlásil, že království patří dítěti, narodí-li se chlapec; sám pak řídil vládu jako poručník. A poručníky nezletilých králů nazývali Lakedaimoňané prodiiky. Když pak žena k němu potají poslala a s ním se domlouvala, že chce plod usmrtit za předpokladu, že se stane jeho manželkou jakožto spartského krále, zošklivil si její povahu, ale proti samotné nabídce nic nenamítal, nýbrž stavěl se, jako by ji schvaloval a přijímal, jen podotkl, že si nemá vyhnáním plodu a užíváním léků kazit tělo a vydávat se v nebezpečí; on sám že bude mít na starosti, aby se novorozeně ihned odklidilo.

Takto tu ženu udržoval v naději až do chvíle, kdy měla

rodit. Jakmile se však dověděl, že pracuje k porodu, poslal k ní lidi, kteří by byli důvěrnými svědky při porodních bolestech, a strážce, jimž bylo nařízeno, aby, narodí-li se děvče, je odevzdali ženám, jestliže však chlapec, aby ho přinesli k němu, ať cokoli právě dělá. Tak se stalo, že ve chvíli, kdy obědval s archonty, narodil se mužský potomek; i dostavili se sluhové a přinášeli mu pacholátko. Lykúrgos prý dítě přijal a k přítomným řekl: „Narodil se vám král, Spartané!“ Nato položil toho chlapečka na královské místo a nazval ho Chariláos, protože se všichni nadmíru radovali obdivující se jeho velkomyslnosti a spravedlnosti. Panoval tedy vcelku osm měsíců.

Byl však i jinak u občanů ve veliké vážnosti, a více bylo těch, kteří mu byli oddáni pro jeho skvělé vlastnosti a kteří byli ochotni vykonávat jeho rozkazy, nežli těch, kteří ho poslouchali jako králova poručníka a držitele královské moci. Ale našli se i takoví, kteří mu záviděli, a poněvadž byl mlád, pokoušeli se stavět na odpor při vzrůstu jeho moci; a nejvíce příbuzní a přátelé královy matky, kterou pokládali za zneuctěnou. A její bratr Leónidas se značnou drzostí jednou Lykúrga pohanil a dal mu najevo, že dobře ví, že on sám má v úmyslu zase jednou kralovat, čímž už napřed Lykúrga podezřívával a osočoval, že nastrojil úklady, kdyby mladičkého krále potkala nějaká zlá nehoda.

A takovéto asi řeči vycházely i od oné ženy; to Lykúrgos těžce nesl a obávaje se tajných piklů umínil si, že se vyvaruje takového podezření pobytem v cizině a že bude tak dlouho na cestách, dokud jeho synovec nedosáhne mužného věku a nezplodí následníka trůnu.

4 Takto se vydal na moře a nejdříve přišel na Krétu. Tam poznal místní zřízení obce a setkal se s muži vynikajícími věhlasem; část zákonů si s nadšením oblíbil a přijal je, aby je přinesl domů a použil jich, některé však také zavrhl. Také si tam úslužností a přátelstvím naklonil a poslal pak do Sparty jednoho z těch, kteří tam byli pokládáni za moudré a znalé politického dění, totiž Thaléta, jenž byl považován za lyrického básníka, a toto umění naoko provozoval, ve skutečnosti však konal to, co se dalo čekat od nejlepších ze zákonodárců. Neboť jeho písně byly řeči, které svými nápěvy a rytmy vybízely k poslušnosti a svornosti, řeči, jež měly v sobě mnoho půvabného a ko-

nejšivého, takže ti, kteří jim naslouchali, nevědomky zušlechtovali své mravy a přátelili se v usilovné snaze o dobro, kdežto dříve tam bývalo domovem vzájemné zášti, takže Thalés do jisté míry razil Lykúrgovi cestu k vzdělání spoluobčanů.

Z Kréty odplul Lykúrgos do Asie, aby prý porovnával s přísným a jednoduchým způsobem krétského života iónskou nádheru a rozmařilost, jako lékař porovnává se zdravými těly neduživá a chorobná, a tak mohl zkoumat rozdíl způsobu života a ústavního zřízení. Tam se prý také nejdříve setkal s homérskými básněmi, které, jak se zdá, byly uchovávány u potomků Kreofýlových, a poněvadž shledal, že je v nich přimíšeno leccos politického a vzdělávacího, což je hodno nemenší pozornosti než zábava směřující k rozkoši a nestřídmosti, dal je s nadšením opsat a sebrat, aby je přinesl domů. Byla již ovšem jakási matná pověst o těchto básních i u Řeků; ale jen někteří měli z nich část, neboť toto dílo se rozšiřovalo porůznu, jak tomu chtěla náhoda; avšak především Lykúrgos je první, který je uvedl ve známost.

Egyptané se domnívají, že přišel Lykúrgos i k nim, a že největší obdiv měl pro to, že vojenský stav byl oddělen od ostatních stavů, což přenesl i do Sparty, a tím že od sebe oddělil i řemeslníky a umělce, učinil obecné zřízení vpravdě městským a vzorným. V tomto bodě ovšem přisvědčují Egyptanům i někteří z řeckých spisovatelů. Ale pokud vím, nikdo netvrdí kromě Spartána Aristokrata, syna Hipparchova, že Lykúrgos přišel i do Libye a Ibérie, a při cestě Indií že se stýkal s gymnosofisty.

5 Avšak Lakedaimoňané pohřešovali nepřítomného Lykúrga a často pro něj poslali, neboť králové mají jméno a důstojnost, ale jinak nic, čím by se lišili od lidu, kdežto Lykúrgos má povahu vladařskou a schopnost občany si získat a vést. Ba ani samým králům nebyla přítomnost tohoto muže proti vůli, naopak doufali, že budou méně vydáni na pospas bujnosti lidu, bude-li on přítomen. I navrátil se k občanům, kteří takto smýšleli, a jal se ihned rušit dosavadní poměry a měnit obecní zřízení, neboť částečné zákony nemohou nic uskutečnit ani nést užitek, jako když někdo neodstraní z těla chorobného a všelikými neduhy naplněného onu směsici závad, nevymění jí léky a pročišťovacími prostředky a nezačne nový způsob života.

Když tedy pojal takovýto úmysl, odebral se nejdříve do Delf; když tam vykonal oběť bohu a otázal se na radu, vrátil se domů s onou proslavenou věštbou, v které ho Pýthia nazvala miláčkem boha a spíše bohem než člověkem; a poněvadž prosil o dobré zákony, pravila, že bůh mu je dává a schvaluje zřízení, které bude daleko nejlepší ze všech. To ho velmi povzbudilo, i získal si na svou stranu nejlepší muže a vybízel je, aby se s ním na tomto úkolu podíleli; nejdříve o tom rozmlouval potají jen s přáteli, potom jich tímto způsobem znenáhla přibíral víc a víc a sjednocoval je k provedení svého úmyslu.

Když pak nadešel vhodný čas, přikázal třiceti nej přednějšímu mužům, aby při rozednívání přišli se zbraněmi na tržiště, aby tak poděšili a zastrašili protivníky. Z těch nám dvacet nejčelnějších zaznamenal Hermippos; toho pak, jenž měl největší účast na všech podnicích Lykúrgových a v zákonodárství byl jeho nejdůležitějším spolupracovníkem, nazývají Arthmiadem. Když začínal zmatek, utekl se král Chariláos do chrámu Chalkioiky, neboť se obával, že celá ta věc je namířena proti němu; když však se mu dostalo přísedného ujištění a dal se v té věci přemluvit, vyšel odtamtud a účastnil se toho, co se dělo, neboť svou povahou byl člověk mírný; takže prý i Archeláos, jenž spolu s ním kraloval, řekl lidem, kteří tohoto jinocha chválili: „Jakpak by nebyl Chariláos ušlechtilým mužem, když se ani na špatné nehněvá?“

Z většího počtu nových Lykúrgových zřízení nej přednější a nejdůležitější bylo ustanovení rady gerontů, o němž Platón říká, že v největší míře přispělo k blahu i umírněnosti, neboť bylo přimíšeno k bující královské moci a nadáno stejným právem. Neboť obec, která sem tam kolísala a klonila se hned na straně králů k samovládě, hned zas na straně lidu k lidovládě, když se nyní moc gerontů položila doprostřed jako prítěž a nabyla tím rovnováhy, získala nejbezpečnější pořádek a klid, poněvadž oněch dvacet osm starců se jednak pokaždé stavělo na stranu králů, bylo-li třeba postupovat proti lidovládě, jednak zase posilovali lid, aby nedošlo k tyranidě. Aristotelés říká, že byl ustanoven tento počet starců, neboť z třiceti mužů, kteří byli nejdříve na straně Lykúrgově, dva pak ze strachu od toho podniku ustoupili. Sfairos však tvrdí, že hned od počátku byl takovýto počet účastníků

onoho záměru. Snad k tomu také přispěla dokonalost tohoto čísla, které vzniká násobením sedmičky čtyřkou, a poněvadž se rovná součtu svých násobitelů, je po šestce dalším dokonalým číslem. Avšak mně se zdá, že především proto zavedl ten počet starců, aby všech dohromady bylo třicet, když se k oněm osmadvaceti ještě přidávají oba králové.

6 I dal si na tomto novém úřadu Lykúrgos tak záležet, že o něm přinesl z Delf věštbu, kterou nazývají rhétra. Zní asi takto: „Když jsi vystavěl chrám Diovi Syllaniovu a Athéně Syllanii, když jsi dal zřídit fýly a oby a když jsi ustanovil řadu třiceti starců s náčelníky, shromážděj čas od času lid mezi Babykou a Knakiómem a tam přednášej návrhy i je odmítej, ale lidu náleží vláda a moc.“ V oněch slovech „zřídit fýly a oby“ je význam rozvrhnout a rozdělit národ na třídy, z nichž jedny nazval fýly, druhé oby. Náčelníky se nazývají králové, apellazein značí shromáždovat lid, neboť Lykúrgos odvodil počátek a původ tohoto zřízení od Apollóna Pýthijského. Babyku a Knakión nyní nazývají Oinús. Aristotelés uvádí, že Knakión byla řeka, Babyka most. Uprostřed nich konávali Lakedaimoňané shromáždění lidu, neboť tehdy nebylo ani sloupořadí ani nějaké jiné úpravné zařízení. Lykúrgos se totiž domníval, že tyto věci docela nic nepřispívají k dobré poradě, ba spíše jsou na škodu, neboť činí mysl shromážděných titěrnou a nadutou prázdnou domyšlivostí, když mužové rukující v radě buď pohlížejí na sochy a obrazy nebo na divadelní jeviště anebo na stropy radnic nádherně vyzdobené. Když pak se lid shromáždil, nedovolil přednésti návrh ostatních nikomu leč radě gerontů a králů, ale lid měl výsostné právo jejich návrhy potvrdit nebo odmítnout.

Alc když lid později vypouštěním některých částí nebo zas jejich doplňováním usnesení rady překrucoval a násilně převracel, králové Polydóros a Theopompos připojili tajně k oné rhétře ještě tento doplněk: Kdyby se však lid chtěl rozhodnout pro něco nenáležitěho, nechat kmeti a náčelníci odpadnou, to znamená, ať nedají svůj souhlas, nýbrž ať se naprosto vzdálí a lid rozpustí, poněvadž rozhodnutí převrací a přeměňuje proti obecnému dobru. I oni přesvědčili občany, že to bůh nařizuje, jak to kdesi připomíná Tyrtaios těmito slovy:

*Vyslechly Foiba a z Pýthóny domů si přinesli potom
výroky dokonalé s věšibami, jež jim dal bůh:
králové ctěni jak bozi, nechť vliv mají největší v radě,
kteří za úkol mají, o Spartu nádhernou dbát,
po nich rádcové staří a po nich mužové z lidu,
z nich pak ať upřímnou řeč promlouvá za druhem druh.*

7 Ačkoliv Lykúrgos, tímto způsobem státní správu smísil, přece jen jeho následovníci pozorovali, že oligarchie je ještě bezuzdná a mocná, že se nadýmá a vzpouzí, i vložil na ni, jak říká Platón, ještě jako uzdu moc eforů, kteří poprvé byli ustanoveni s Elatem v čele asi sto třicet let po Lykúrgovi, a to za krále Theopompa. Ten prý odpověděl své choti, když mu vyčítala, že odevzdá synům královskou moc menší, než ji sám přijal: „Tím větší, čím trvalejší!“ Ve skutečnosti však také dál už nic neztratila krom toho, co bylo nadpřilíš, ale tím zas unikla závisti a nebezpečí, takže nezakusila to, co Messénští a Argejští učinili svým králům, kteří nechtěli v ničem povolit a uvolnit něco ze své moci ve prospěch lidu. A to učinilo Lykúrgovu moudrost a prozíravost nejvíce zřejmou těm, kteří pohlíželi na rozdíly mezi lidem a králi a dále i na zlé veřejné poměry Messénských a Argejských, příbuzných a sousedů; ti, ač dostali zpočátku stejná práva, ba, jak se zdá, měli větší příděly pozemků než oni, přece však žili blaženě jen po nedlouhý čas; jednak nadutostí králů, jednak neposlušností širokých vrstev zrušili platné řády a ukázali, že vpravdě božským požehnáním byl pro Spartany ten, jenž u nich zařídil a složil nynější správu obce. Avšak o tom později.

8 Druhé pak a nejodvážnější z obecných zařízeních Lykúrgových bylo rozdělení pozemků. Poněvadž byla tehdy ve Spartě hrozná nerovnost a mnoho nemajetných a chudých dotrálo na obec, bohatství však se nahrnulo jen k některým, tu Lykúrgos, chtěje vypudit jednak pýchu a závist, jednak zločinnost a hýřivost a nad toto všechno ještě těžší a větší neduhy obce, totiž bohatství a chudobu, přemluvil občany, aby veškeré pozemky spojili v jediný lán a pak znova rozdělili a potom aby všichni spolu žili ve vzájemné rovnosti, majíce stejný podíl výživy, takže by přednost vyhledávali v ušlechtilosti, poněvadž by pak mezi jedním a druhým nemělo být žádného rozdílu a žádné

nerovnosti kromě té, kterou určuje hana špatnému jednání a chvála ušlechtilým činům.

Když tento svůj návrh uváděl ve skutek, rozdělil celou lakónskou zemi mezi okolní obyvatele na třicet tisíc přídělů, avšak pozemek náležející k obvodu města Sparty na devět tisíc dílů; tolik přidělů totiž připadlo samotným Spartanům. Někteří však uvádějí, že Lykúrgos vyměřil šest tisíc podílů a tři tisíce že potom připojil Polydóros; jiní zas, že Polydóros stanovil polovinu z těch devíti tisíc, druhou polovinu pak Lykúrgos. I byl přiděl každého tak veliký, že každému muži přinášel jako výtěžek sedmdesát medimnů ječmene a ženě dvanáct, a k tomu poměrné množství tekutých výrobků. Domníval se, že tolik jim postačí, totiž tolik výživy k blahobytu a dostatečně i pro zdraví, a nadto že nic víc nepotřebují. Vypráví se, že jednou později po svém návratu se procházel po polích právě požatých, a viděl, jak stohy stojí jeden vedle druhého a jsou souměrné, usmál se na přítomné a řekl, že lakónská země mu připadá jako majetek mnoha bratří, kteří se právě mezi sebou podělili.

9 Když se pak rozhodl i pro rozdělení movitého majetku, aby po všech stránkách zrušil nerovnost a nestejnost, a když viděl, že by přímé odnětí přijali občané s neľibostí, přistoupil k tomu jinou cestou a překonal touhu po majetku politickým opatřením. Neboť předně zrušil všechny zlaté a stříbrné peníze a nařídil, aby se užívalo jen železných, a těm dal při značné velikosti a váze toliko nepatrnou cenu, takže bylo zapotřebí k uschování drobných peněz v ceně deset min veliké místnosti v domě a potahu k jejich odvezení. Po tomto zavedení vymizelo ze Sparty mnoho druhů zločinů. Neboť kdo by byl chtěl buď krást nebo přijímat úplatky nebo podvodně vylákat anebo loupeží získat to, co uschovat nebylo možné, co mít v majetku nebylo žádoucí a co nebylo užitečné ani roztlouci? Vždyť, jak se vypráví, dával tvrdost žhoubícího železa ničit ponořením do octa, a tím mu odňal upotřebitelnost a způsobnost k jiným věcem, neboť se takto stalo křehkým a nedalo se zpracovávat.

Potom začal dávat výhost nepotřebným a zbytečným uměním. Ale větší část jich, i kdyby je byl nikdo nevyháněl, musela se sama vytrátit zároveň se znehodnocenou měnou, neboť neměla odbyť svých děl. Vždyť železná

mince se nemohla dovážet k ostatním Řekům, kde neměla cenu a byla k smíchu, takže ani nebylo možno nakupovat cizí zboží a tretky, ani žádná kupecká loď nepřiplula do přístavu, ani do Lakóniky nepřicházel žádný učitel výmluvnosti ani potulný věstec, ani svůdce ani žádný výrobce zlatých nebo stříbrných šperků, poněvadž tam nebyly peníze. A přepych, jsa takto ponenáhlu zbaven toho, co mu nadržovalo a jej pěstovalo, hynul sám sebou. A neměli o nic více ani ti, kteří mnoho získali, poněvadž zámožnost nemohla vyjít najevo, nýbrž byla zazděna v domě a ležela ladem. Proto se také u nich zhotovovala obyčejná a potřebná náradí jako například lehátka, stolice a stoly, a nejvíce, jak tvrdí Kritiás, byl v oblíbenosti při polních výpravách pověstný hliněný džbánek (kóthón). Neboť voda, pitá z nouze a hnuší se zraku svou barvou, zůstávala očím skryta, a poněvadž nečistota narážela na okraje zahnuté dovnitř a na ně se věšela, přicházel nápoj k ústům čistější. I toho byl zákonodárce Lykúrgos příčinou, neboť řemeslníci, jsouce odvedeni od prací neužitečných, ukazovali svou dovednost na věcech potřebných.

10 Poněvadž však zamýšlel ještě více potírat přepych a odstranit chtivost po bohatství, zavedl třetí a nejvýtečnější opatření, totiž obyčej společného stravování, tak, aby se občané společně scházeli a užívali společných a ustanovených pokrmů a jídel, doma však nesměli obědovat ležící přitom u stolu na nádherných přehozech a jsouce krmeni potmě rukama posluhovačů a kuchařů jako žravá zvířata, přičemž by si kazili mravy i těla, nakloněná všelikému druhu prostopášnosti a obžerství, jež si vyžaduje dlouhého spánku, teplých koupelí, mnoha pokojů a téměř každodenního ošetřování nemocného.

I toto opatření byla tedy velická událost, ale ještě důležitější bylo to, jak praví Theofrastos, že odstranil touhu po bohatství a vyhladil i pojem bohatství, že zavedl společné obědy a jednoduchou stravu. Nebylo už totiž možno ani potřebovat ani užívat skvostné úpravy stolu, ba ani se na ni dívat nebo ji stavět na odiv, neboť bohatý s chudým přicházeli k těmž obědům. A tak vskutku v jediném ze všech měst pod sluncem, totiž ve Spartě, bylo možno poznat onu veleznámou pravdu, že bohatství je slepé a že tu leží jako neživý a nehybný obraz. Nebylo totiž nikomu dovoleno, aby napřed jedl doma a pak se ubíral s naplněným

žaludkem k společnému obědu, vždyť ostatní bedlivě dávali pozor a hanili pak toho, kdo s nimi nepil a nejedl, že je zhýralý a rozmazlený k požívání společné stravy.

11 A tak především pro toto nařízení se prý bohatí lidé na Lykúrga rozhořčili; i srotili se proti němu a vzájemně křičeli a bouřili se; a když konečně mnozí po něm házeli kamením, útekem se vzdálil z agory. Utekl se do chrámu dřív, než tam ostatní odběhli. Avšak jeden mladík, jinak ne špatné povahy, ale prudký a jankovitý, jménem Alkandros, naň dotíral a pronásledoval ho, a když se Lykúrgos obrátil, udeřil jej holí a vyrazil mu oko. Ale poraněný ani při této bolesti neustoupil, nýbrž zastavil se tvář v tvář občanům a ukázal jim zkrvavený obličej a zničené oko; když to spatřili, byli nad tím studem a zármutkem tak velice dojatí, že mu Alkandra vydali a Lykúrga plni rozhořčení doprovodili až k domovu. Ten je za to pochválil, a propustil, Alkandra si však odvedl domů, nic zlého mu neučinil, ani neřekl, jen od sebe propustil své dosavadní pomocníky a služebníky a jemu přikázal, aby mu byl místo nich k službám.

Mladík, který nebyl povahou špatný, tento příkaz mlčky plnil, a poněvadž stále prodléval v blízkosti Lykúrgově a žil s ním, poznal jeho laskavost, jeho poklidnou povahu i přísný způsob života a odolnost při trampotách a těžkotech, sám k tomuto muži hluboce přilnul a říkával svým známým a přátelům, že Lykúrgos není ani zatvrzelý ani svéhlavý, nýbrž zcela mírný a ke všem laskavý. Takto tedy byl Alkandros pokárán a takovýto trest ho stihl, že se z rozpustilého a svévolného mladíka stal nejskromnějším a nejroztváznějším mužem. Na památku této bolestné nehody postavil Lykúrgos chrám Áthéné, již nazval Optilitis, neboť tamní Dórové říkají očím optiloi. Někteří však tvrdí, a patří i nim i Dioskoridés, který napsal dílo o státním zřízení lakónském, že Lykúrgos byl sice udeřen do oka, ale nikoli připraven o zrak, a že ten chrám dal postavit bohyni z vděčnosti za své vyléčení. Po této nehodě se však Spartané odnaučovali nosit do shromáždění lidu hole.

12 Společné obědy nazývají Kréťané ándria, Lakedaimonané pak fiditia, buďto že přispívají ke vzniku přátelství a laskavé mysli, přičemž kladou písmeno d místo l, nebo že se přiučují strídmosti a šetrnosti. Ale nic nebrání výkladu, jak jej někteří uvádějí, že první písmeno je před-

sunuto a že se od jedení a potrawy vlastně nazývají editia. I scházelo se jich obvykle po patnácti, někdy o něco méně nebo více. Každý ze spolustrávníků přinášel měsíčně medimnos ječné mouky, osm choů vína, pět min sýra a půl třetí miny fíků a k tomu zvlášť něco málo peněz na vařivo. Ostatně když někdo obětoval prvotiny a ulovil zvěř, posílal část k společnému obědu. Bylo totiž dovoleno jíst doma, když se někdo opozdil při obětování nebo na honě, ostatní však museli být přítomni. I zachovávali po dlouhý čas jak náleží toto společné stravování. Když jednou král Agis, vrátiv se z polního tažení, kde zvítězil nad Athéňany, chtěl obědovat u své choti a poslal si pro svůj podíl jídla, polemarchové mu ho neposlali. A když druhého dne ze zlosti nevykonal oběť, jak bylo třeba, potrestali ho.

K společným obědům přicházivali i chlapci, jako by byli vedeni do škol moudrosti, naslouchali tam politickým řečem a vídali učitele svobody, a tak si přivykali sami žertovat a všelijak se škádlit, aniž se přitom chovali hrubě nebo dávali najevo mrzutost, když sami byli škádleni. Neboť i to se právě zdálo lakónským zvykem, dát si líbit škádlení; kdo však to snášet nechtěl, mohl si to zakázat, a ten, kdo škádlil, hned přestal. Před každým z těch, kteří vcházelí dovnitř, ukázal nejstarší na dveře a pravil: „Těmito dveřmi žádná řeč nevychází ven.“

A takto se prý hlasovalo o tom, kdo se chtěl zúčastnit společného oběda: Každý ze spolustolovníků vzal do ruky kousek chleba a mlčky jako hlasovací kamének jej hodil do nádoby, s kterou sluha obcházel nesa ji na hlavě; kdo byl pro přijetí, hodil chléb tak, jak byl, kdo z přijetí vylučoval, rukou ho silně sežmolil. Tento sežmolený chléb měl platnost provrtaného kaménku. A jestliže naleznou byť jen jediný takový kousek chleba, nepřijmou toho, kdo hodlal přistoupit, neboť chovají přání, aby všichni spolu prodlévali s radostí. O tom, kdo byl takto zavržen, říkají, že byl kaddován, neboť kaddichos se nazývá nádoba, do níž házejí ony kousky chleba.

Z pokrmu je u nich v největší oblibě černá polévka, takže starší si ani nežádali kousek masa, nýbrž ponechávali je mladým, sami pak hodovali pojídající jen tuto polévku. Vypravuje se, že i jeden z pontských králů si kvůli té polévce koupil lakónského kuchaře, že však po ochutnání se

velmi rozhorlil, a tu prý mu kuchař řekl: „Králi, kdo chce požívat této polévky, musel se napřed vykoupat v Eurotu.“ Po mírném napití pak bez pochodní odcházejí. Není totiž dovoleno chodit se světlem ani touto ani jinou cestou, aby si zvykli potmě a v noci srdnatě a nebojácně cestovat. Společné obědy jsou tedy takto uspořádány.

13 Lykúrgos nevydal psané zákony, neboť tomu bránila jedna z těch tak zvaných rhéter. Domníval se totiž, že nejdůležitější a nejznamenitější nařízení, která směřují k blahobytu a zušlechtnění obce, zůstávají jako neproměnná a pevná, jsou-li zakořeněna v povaze a ve výchově občanů, poněvadž u nich je pevnějším poutem nad všechna donucování svobodná vůle, kterou vychování mladíkům vnuká a u každého z nich bere na sebe úkol zákonodárce. Také se zdálo jako lepší neomezovat písemnými závazky nebo neměnnými zvyky nevýznamné věci a obchodní styky, jakož i to, co se podle potřeby všelijak mění, nýbrž podle okolností ponechat volné přibývání a ubývání, jak lidé vzdělaní uznají za dobré. Učinil totiž celou a veškerou podstatu zákonodárství závislou na výchově. Jedna tedy z těch rhéter, jak už jsem řekl, zakazovala užívat písemných zákonů.

Druhá se týkala nádhery: každý dům měl mít strop zhotovený jen sekýrou, dveře jen pilou a dále žádným jiným nástrojem. Co totiž prý řekl později o svém stole Epameinónás, že takováto strava nepřipouští zradu, to první poznal Lykúrgos, že takový dům pak nepřipouští přepych a nádheru, a že není nikdo tak bez vkusu a rozumu, aby do domu zcela prostého a obyčejného přinášel pohovky se stříbrnými nohami, nachové pokrývky a zlaté číše a jinou skvostnou nádheru rovnající se těmto věcem, naopak, že je nutné uvést v soulad a rovnost s domem lehátko, s lehátkem oděv a s oděvem pak ostatní úpravu a nábytek. To byl ve Spartě tak obecný zvyk, že prý i Leótychidés starší, když jednou byl v Korintu na obědě a spatřil, že je u síně nádherně zhotovený a vykládaný strop, otázal se hostitele, zdali snad u nich roste čtverhranné dříví.

V pořadí jako třetí rhétro Lykúrgovu připomínají tu, jež zakazovala táhnout častěji proti týmž nepřítelům, aby se pak nestali bojovnými, až by si uvykli často se bránit. I z toho později obviňují nejvíce krále Agésiláa, že svými neustálými a častými vpády a vojenskými výpravami do

Boiótie učinil z Thébanů protivníky rovné Lakedaimonům. Proto také řekl Antalkidás, když jej spatřil raněného: „Krásné odměny se ti dostává od Thébanů za to, že jsi je vyučil a vycvičil v boji, což oni dřív ani nechtěli ani neznali.“ Tak tedy nazval takovátो nařízení rhétami, jako by byla zavedena od bohů a měla platnost věštek.

14 Při výchově, kterou pokládal za nejdůležitější a nejkrásnější úkol zákonodárce, začínal hned od začátku a věnoval pozornost tomu, co se týká sňatků a plození dětí. Nepřestal totiž, jak praví Aristotelés, pokoušet se o vzdělávání žen, i když nemohl zmocí jejich velikou nevázanost a nadvládu, k níž daly příčinu časté výpravy mužů, při nichž byli nuceni zanechávat doma své ženy jako svrchované vládkyně; a proto je uctívali více, než se slušelo, a nazývali je paními. Ale i tomu věnoval Lykúrgos vše-možnou péči.

Především otužil těla dívek pěstováním běhu, zápasením a házením disku i oštěpu, aby ujímající se zárodek dostal v silných tělech silný začátek, aby se pak lépe vyvíjel, ony samy aby pak snášely porod s odolností a dobře a snadno zápasily s bolestmi. Dále odstranil rozmazlenost, choulostivost a veškerou zženštilost tím, že dívky přivykal stejně jako mladíky, aby při průvodech kráčely nahé a při některých slavnostech tančily a zpívaly za přítomnosti a před očima mladých mužů. Často také pronášely proti každému škádlivá slova a tak se vhodným způsobem dotýkaly jeho chyb. A jindy zas na ty z jinochů, kteří si toho zasloužili, skládaly pochvaly a zpívaly písně, čímž v nich vzněcovaly velikou ctižádost a horlivost. Neboť jinoch, velebený za skvělé mužné vlastnosti a mezi dívkami proslulý, nabyt touto pochvalou zvučného jména a s pýchou odcházel domů. Avšak žertovné a rozverné škádlení nebylo méně ostré než nejvážnější důtky, neboť na onu podívanou přicházivali zároveň s ostatními občany i králové a starci.

Ostatně obnažení dívek neznamenovalo nic hanebného, poněvadž přítom převládala cudnost, nikoli nezdrženlivost, naopak to vštěpovalo ženskému pohlaví prosté mravy a snahu o slušné chování a dodávalo to šlechetné mysli, neboť ženy měly stejnou účast na statečnosti a vážnosti. Proto jim příslušelo i mluvit i smýšlet tak, jak se vypravuje o Gorgóně, choti Leónidově. Když totiž jakási žena, pa-

trně cizinka, k ní pronesla: „Jenom vy, Spartanky, vládnete mužům,“ Gorgó jí odpověděla: „Vždyť jenom my rodíme muže!“

15 Byly tedy i tyto věci účinnou pobídkou k ženění, totiž průvody dívek, svlékání a zápasy před očima mladých mužů, kteří pak byli unášeni, jak říká Plátón, nikoli geometrickým, nýbrž milostným nutkáním. Mimoto vložil Lykúrgos na neženaté muže ještě jakési bezectí: nesměli se totiž dívat na hry nahých dívek; a v zimě pak museli na příkaz archontů sami chodit nazí kolem náměstí, a když tak kolem něho chodili, zpívali jakousi píseň na ně složenou, že trpí spravedlivý trest za to, že neposlouchají zákonů; také byli zbaveni úcty a ohleduplnosti, kterou mladí prokazovali starším. A proto nikdo nehanil onen výrok pronesený proti Derkyllidovi, ačkoli to byl znamenitý vojevůdce. Když se totiž jednou přiblížil ke komusi z mladších, ten mu nepostoupil své sedadlo a pravil: „Vždyť tys nezplodil toho, kdo by i mně jednou postoupil sedadlo.“

I ženili se Spartané pomocí únosů, nikoli však dívek mladých a k sňatku nedospělých, nýbrž rozkvetlých a zralých. Unesené dívky se pak ujala takzvaná družička, ostříhala jí dohola hlavu, oděla ji mužským pláštěm, navlékla mužskou obuv a samotnou bez světla položila na stelivo. Potom se k ní vloudil ženich, jenž poobědval jako vždy při společném obědě a nikoli podnapilý ani vysílený, nýbrž střízlivý jí uvolnil pás, zdvihl ji a přenesl na lůžko. Prodlev pak u ní nedlouhý čas odcházel počestně spát tam, kde obvykle spával s ostatními mladými muži. A tak to činil i v dalších dnech, že den trávil mezi svými druhy a s nimi i v noci odpočíval, ke své choti však přicházel potají a opatrně, se studem a bázní, aby to nikdo v domě nezpozoroval, přičemž i jeho choť to dovedla nastrojít a zaonačit tak, aby se spolu mohli sdružit ve vhodné chvíli a potají. A tak to prováděli nikoli krátký čas, takže se některým mužům i děti dřív narodily, než ve dne uviděli své manželky. Takovéto scházení se bylo nejen cvičením v zdrženlivosti a umírněnosti, nýbrž přivádělo vždy oba k intimnímu styku tělesně plodné a láskou vždy svěží a jaré, a nikoli přesycené ani malátné příliš nevázaným stykem, naopak vždy si navzájem zanechávali jakýsi zbytek a podnět touhy a lásky pro příště.

Takovou tedy cudnost a takový řád zavedl Lykúrgos při sňatcích, a stejně tak vypudil i onu nejpouhou a zženštilou žárlivost, neboť ustanovil za slušné, aby předně vzdalovali od sňatku svévoli a nevázanost, dále aby se intimně stýkali s osobami hodnými toho, aby měly děti a plodily, a vysmívali se těm, kteří to jako něco neslučitelného a nevhodného k obecnému dobru stíhali vražděním a válkou. Bylo totiž staršímu muži mladé ženy dovoleno, jestliže si oblíbil některého z krásných a šlechtných mladých mužů a uznal-li za hodného, aby ho k ní přivedl, a když ji ušlechtilým semenem oplodnil, aby pak novorozeně přijal za vlastní. Naopak zase bylo dovoleno rádnému muži, když se mu zalíbila některá z plodných a počestných žen, provdaná za jiného, aby požádal jejího muže o svolení k intimnímu styku s ní, aby zaséval v půdě úrodné a plodil ušlechtilé děti, které pak byly pokrevnými a sourozenci ušlechtilých.

Lykúrgos totiž předně nepovažoval děti za vlastnictví otců, nýbrž za společný majetek státu, a proto nechtěl, aby občané pocházeli od ledaskoho, nýbrž jen od nejlepších jedinců. Dále spatřoval velikou zpozdilost a tupost v zákonech ostatních národů, jež se těchto věcí týkají, že k ženám a klisnám připouštějí nejsilnější z psů a hřebců, přičemž za dovolení vlastníky těch zvířat prosí nebo jim za to platí, avšak ženy zavírají a hlídají a žádají, aby jen od nich rodily, i když jsou třeba nerozumní nebo přestárlí nebo nemocní; jako by se právě těm, kteří děti získávají a živí, nerodily špatné, pocházejí-li od špatných rodičů, a naopak ušlechtilé, když se jim dostane takového rodu.

Tato opatření učiněná vzhledem k přírodě a k potřebě obce byla tak vzdálena lehkomyšlnosti, která prý pak později u žen vznikla, že cizoložství bylo u nich něco docela neslýchaného. I připomínají se slova jakéhosi prastarého Spartanu jménem Geradás; byv otázan od cizince, jak jsou u nich trestání cizoložníci, odpověděl: „Příteli, u nás se nikdo nemůže stát cizoložníkem.“ Když pak cizinec namítl: „Ale což kdyby se přece vyskytl?“ Geradás na to řekl: „Pak dá jako pokutu býka, který bude hlavou sahat přes Táygetos a pít bude z Eurótu.“ Když se onen cizinec nad tím podivil a pronesl: „Jakpak by se mohl vyskytnout tak veliký býk?“ Geradás se tomu zasmál a pravil: „A jakpak by se mohl vyskytnout ve Spartě cizoložník?“ Toto se tedy upravuje o manželstvích u Spartanů.

16 Otec neměl výsostné právo vychovávat novorozeně, nýbrž po narození je vzal a odnášel na jakési místo zvané lesché, kde seděli nejstarší z krajanů; ti nemluvně napřed ohodnotili, a jestliže bylo dobře vzrostlé a silné, kázali je vychovávat a poskytovali mu jeden z oněch devíti tisíců podílů; bylo-li však slabé a nepohledné, posílali je do takzvaných Apothet, jakési to propasti blíže pohoří Táygetu, neboť bylo lépe pro novorozeně i pro obec, když nežilo, nejsou hned od počátku patřičně způsobilé k dobrému vzrůstu a síle. Proto ženy nekoupaly novorozeňata ve vodě, nýbrž ve víně, aby tak prováděly zkoušku jejich tělesného složení. Neboť se říká, že děti epileptické nebo jinak nemocné dotekem vína chřadnou a odumírají, kdežto zdravé že se ještě více otužují a tělesně zesilují.

Chůvy si navykly jakémusi pečování o děti, jež bylo spojeno s uměním, takže nemluvířata odchovávaly bez plen a dopřávaly tak volnosti údům a celé postavě, a hleděly k tomu, aby se jejich svěřenci spokojovali s malým množstvím potravy a nebyli vybíraví, aby se nehrozili tmy a nebáli samoty ani aby neznali nezpůsobné mrzoutství a plačtivost. A proto i někteří z cizinců kupovali svým dětem lakónské chůvy. Říká se, že lakedaimonského původu byla i Amykla, která kojila Alkibiada Athénského. Tomu však, jak uvádí Platón, ustanovil Periklés za vychovatele Zópyra, který se ničím nelišil od ostatních otroků. Ale syny Spartanů Lykúrgos nesvěděl ani koupeným, ani najatým vychovatelům, a rovněž nikomu nebylo dovoleno živit a vychovávat syna, jak by chtěl, nýbrž sám se ujímal výchovy všech, jakmile dosáhli sedmi roků, rozděloval je na družiny a hleděl k tomu, aby žili a byli vychováni společně, a zvykal je pospolu si hrát a pospolu se učit. Za vedoucího družiny pak ustanovil toho, kdo vynikal moudrou rozvážností a v zápasech byl nejsrdnatější; jeho pokyny se pak řídili, poslouchali jeho příkazy a podrobovali se jeho trestům, takže vychovávání bylo cvičení v poslušnosti. Když si hráli, starší je často pozorovali a vždy jim zavdávali nějakou příčinu sváru nebo rozepře, přičemž zevrubně poznávali, jakou má každý z nich povahu, jak je odvážný a nemá-li zaječí úmysly v šarvátkách a půtkách.

Vědami se zabývali jen kvůli potřebě. Celé ostatní vychovávání pak směřovalo jen k naprosté poslušnosti, k vytrvání v strastech a k vítězství v boji. Proto i v pokročilejším

věku jejich cvičení dost přepínali, dohola je strhali a zvykali je, aby chodili bosí a hráli si obyčejně nazí. Když pak dosáhli dvanácti let, nenosili už spodní oděv; na rok dostával jediný svrchní šat a byli na celém těle špinaví, neboť neznali koupele ani mastí, a jen výjimečně v několika málo dnech v roce si dopřávali takové lahody. Také společně spávali podle čet a družin na stelivu, které si sami snášeli z rákosí rostoucího podle Eurótu, přičemž jeho vrcholky odlamovali jen rukama bez nože. V zimní době pak pod sebe kladli tak zvané lykofony a smísili je se stelivem z rákosí, neboť se domnívali, že tato bylina má v sobě nějakou záhřevnou vlastnost.

17 Již v tomto věku se k vynikajícím jinochům družili jejich ctitelé; i starší na ně dávali pozor, častěji přicházeli na cvičiště a byli přítomni, když se potýkali a navzájem škádlili, a to ne jako nečinní diváci, nýbrž tak, že všichni se jaksi pokládali za otce všech, za jejich vychovatele a představené, takže nebylo ani chvilky, ani místnosti, kde by se nevyskytl někdo napomínající a trestající toho, jenž chybil. Mimoto jim byl přikazován dozorce z mužů čestných a ušlechtilých a též sami si podle družin stanovili za náčelníka vždy nejrozumnějšího a nejbojovnějšího z tak zvaných eirénů. Eirény totiž nazývají ty z jinochů, kteří již přede dvěma roky překročili chlapecký věk a melleirény nazývají nejstarší z chlapců.

A tak tedy takovýto eirén, jemuž je dvacet let, velí v půtkách svým podřízeným a doma jich užívá za pomocníky při přípravě oběda. I přikazuje silnějším, aby nosili dříví, menším různou zeleninu. A ti je přinášejí kradeně: jedni lezou do zahrad, druzí se velmi chytře a obezřetně vkrádají k společným obědům mužů; je-li někdo přistižen, utrhá mnoho ran bičem, neboť se o něm soudí, že si při krádeži počíná lehkomyšlně a neobratně. A tak kradou jídla, co jen mohou, a učí se činit vtipně úklady spícím nebo nedbale hlídajícím. Je-li kdo přistižen, trestají ho bitím a hladověním.

Jejich oběd je totiž skromný, aby sami od sebe se bránili nouzi a byli nuceni k odvaze a zchytralosti. A to bylo hlavním účelem té skrovné stravy, vedlejší pak byl půst těla. Tělo se totiž vznáší do výšky, když duch nemá mnoho zdržování a překážky, jsa množstvím potravy stlačován dolů a do šíře, nýbrž když pro lehkost stoupá vzhůru, a pak tělo uvolněně a snadno prospívá. A totéž prý

činí lidi i krásnými, neboť hubené a štíhlé postavy se snadněji a pozvolněji ohýbají, tlusté však a otlé se pro svou tíhu tomu zpěčují; stejně tak i ženy, které během těhotenství užívají pročišťovacích prostředků, rodí děti sice štíhlé, ale dobře vzrostlé a půvabné, takže se pro lehkost hmoty dají lépe ztvárňovat a ovládat. Avšak příčina tohoto zjevu budiž ponechána k posouzení jiným.

18 Hoši kradou tak obratným způsobem, že prý jeden z nich, když už ukradl mládě lišky a ukrýval je pod pláštěm, a to zvíře mu rozsápalo břicho svými drápy a zuby, aby to zatajil, statečně snášel bolest, až skončil. A dá se tomu věřit, usuzujeme-li podle nynějších mladíků, z nichž mnohé jsem viděl u oltáře Orthiina umírat pod ranami.

Eirén se naobědval a leže na lavici, přikázal jednomu z chlapců, aby zpíval, druhému pak položil otázku vyžadující uvážlivé odpovědi, například kdo je nejlepší mezi muži nebo jaký je čin tohoto člověka? Tím si zvykali hned od začátku posuzovat krásné skutky a mnoho se zabývat povahou občanů. Neboť když se někoho otázali, kdo je dobrým občanem nebo kdo není znamenitý, a tázaný si nevěděl rady s odpovědí, pokládali to za tupost a viděli v tom důkaz, že jeho duch není ctižádostivý a nemá v oblíbené zdatnost. Bylo třeba, aby jeho odpověď byla spojena s důvody a důkazy, uvedenými v krátkou a výstižnou řeč; kdo si počínal nerozvážně, býval potrestán od eiréna kousnutím do palce. Často také trestal eirén hochy za přítomnosti starších a představených, předváděje na ukázkou, zdali trestá odůvodněně a jak se patří. Když právě vykonával trest, nikdo mu v tom nebránil, jakmile však chlapci odešli, musel skládat účet, jestliže potrestal přísněji, než se slušelo, nebo naopak nedbale a mdle.

Milovníci jinochů měli podíl na jejich dobré i špatné pověsti. Vypravuje se, že když jednou při zápasu řekl chlapec cosi neslušného, byl od představených potrestán i jeho ctitel. Jakkoli ten způsob lásky byl u nich tak obvyklý, že se krásné a šlechetné ženy zamilovávaly i do dívek, přece se u nich nevyskytovala žárlivost, nýbrž muži, kteří si oblíbili chlapce, uzavírali zpočátku spíš vzájemné přátelství a stále usilovali o to, aby milovanou bytost učinili co nejlepší.

19 Hochy učili užívat řeči vyhocené, ale spojené s půvabem, mající při stručném výrazu hluboký smysl. Lykúrgos se přičinil o to, aby železný peníz měl při veliké váze

malou cenu, jak už jsem vložil, ale naopak peníz řeči přivedl při prostém a stručném vyjádření k hojnému a nesmírně hlubokému smyslu, snaže se dlouhým mlčením učinit hochy v řeči důvtipnými a zběhlými v odpovídání. Tak jako sémě lidí, kteří jsou v pohlavním styku prostopášní, bývá zpravidla neúrodné a neplodné, stejně tak nevázanost v řeči přináší výroky mdlé a nerozumné. Vždyť zajisté král Ágis řekl kterémusi Attičanovi, když se vysmíval lakónským mečům, že jsou krátké, a pravil, že je kejklíři na jevišti snadno polykají: „Ba věru, my právě těmito krátkými meči nejvíce doléháme na nepřítel!“ Já aspoň též shledávám, že lakónský způsob výrazu se sice zdá krátký, ale nejlépe se dotýká všech věcí a působí na mysl posluchačů.

Vždyť i Lykúrgos sám, jak se zdá, byl v řeči stručný a vtipný, lze-li takto soudit z jeho výroků, jež se nám dochovaly. Jako například jeho odpověď o obecní správě občanu, jenž žádal, aby se v obci zavedla lidovláda: „Ty tedy nejdřív si zaveď lidovládu ve svém domě!“ Jiná odpověď se týká obětí, když se ho kdosi otázel, proč nařídil oběti tak skromné a prosté: „Abychom v uctívání božstva nikdy neustali.“ A opět jiná se týká zápasů, že nebránil občanům jen v takových, při nichž se nezdvíhá ruka. Připomínají se také odpovědi takového druhu, jež dával občanům v dopisech. Tak například na otázku, jak můžeme zabránit útokům nepřátel, odpověděl: „Zůstanete-li chudými a nezatouží-li někdo, aby byl zámožnější než druhý.“ A konečně, když se Spartané tázali stran městských hradeb, odpověděl: „Není patrně bez hradeb město, které je obklopeno statečnými muži, a ne obloženo cihlami.“ Co se však týče těchto a podobných dopisů, je nesnadné i jim nevěřit, i jim věřit.

20 Jaká však byla u Spartanů nechuť k rozvlácným řečem, toho jsou důkazem takovéto výpovědi: Král Leónidas řekl člověku, jenž mluvil o vážných věcech v nevhodný čas: „Cizinče, nemluvíš o nutných věcech, kdy je to nutné.“ Chariláos, synovec Lykúrgův, byv otázan, proč Lykúrgos vydal jen nevelký počet zákonů, odpověděl: „Lidé, kteří nepotřebují mnoho slov, nepotřebují ani mnoho zákonů.“ Když někteří hanili sofistu Hekataia, že byl pozván k společnému obědu a nic tam nemluvil, řekl jim Archidámidas: „Kdo dovede mluvit, dovede si k tomu nalézt i vhodnou dobu.“

Z památných kousavých výroků, o nichž jsem se zmínil, že jsou plny půvabu, uvádím tyto: Když jeden ničemný člověk dotíral na Démaráta nevhodnými otázkami a často se ho tázal, kdo ze Spartanů je nejlepší, Démarátos mu odpověděl: „Ten, kdo je tobě nejméně podobný.“ Když zas někteří chválili Éleaty, jak krásně a spravedlivě provádějí olympijské hry, pravil král Ágis: „Copak tak velikého Élejší konají, když jediný den za pět let se řídí spravedlností?“ Když zase jakýsi cizinec dával najevo svou náklonnost ke Spartanům a pravil, že u svých spoluobčanů bývá nazýván Spartanomilem, řekl mu Theopompos: „Příteli, bylo by pro tebe čestnější, kdyby tě nazývali vlastimilem.“ Jednomu athénskému řečníku, jenž nazýval Lakedaimoňany nevzdělanými, přitakal Pleistónax, syn Pausániův: „Máš pravdu, neboť my jsme jediní z Řeků, kteří jsme se od vás nenaučili žádné špatnosti.“ Jindy se zas kdosi ptal, kolik je Spartanů, a na to mu odpověděl Archidámidas: „Dost je jich, příteli, aby se ubránili zlomyslným.“

Je též možno soudit o jejich zvyku podle žertovných výroků. Byli totiž zvyklí neužívat nikdy řeči naplano a nepronášet ani slovo, jež by nemělo aspoň nějaký smysl hodný pozornosti. Kdosi byl například vyzván, aby si poslechl člověka napodobujícího hlas slavíkův, a on odpověděl: „Poslechl jsem si již samého slavíka.“ Jiný zas, jenž si přečetl nápis:

*Ty, již se snažili s krku kdys setřást tyranskou vládu,
u selinuntských bran zahubil krvavý boj,*

zvolal přitom: „Právem ti muži padli, neboť měli té vládě zakroutit krk!“ Jindy zas odpověděl jeden mladík člověku, jenž mu sliboval darem kohouty, kteří v pútcce bojují, dokud nesklidí smrt: „Nikoli, dej mi raději ty, kteří v pútcce smrt rozseávají!“ Jiný zas prohodil, když spatřil lidi sedět na stolici na záchodě: „Bůh chraň, abych si sedl tam, odkud nelze povstat před starším!“

Způsob těchto vtipných odpovědí byl tedy takový, že někteří pravili ne bez důvodu, že výraz projevovat se po lakónsku znamená mít větší sklony k filosofování než k tělesným cvičením.

21 Při vyučování písním a básním se neméně snažili o obratnost a čistotu mluvy, ale jejich písně měly jakýsi

osten, jenž povzbuzoval srdnatost a podněcoval k nadšené horlivosti a činnosti, a proto byl sloh prostý a rázný, vztahující se k věcem šlechetným a povznášejícím mravy. Vždyť to byly obvykle pochvaly mužů velebených za to, že padli za Spartu, jindy zas hanlivé výtky strašpytlům, jaký to vedou bídný a nešťastný život, a též přísliby a vychloubačné ujišťování týkající se statečnosti, jak je to právě přiměřené tomu či onomu věku. Na důkaz toho nebude nevhodné uvést zde aspoň jediný příklad. Poněvadž se v čas slavností sestavovaly tři sbory podle tří věků, začínal zpívat sbor starých:

My bývali jsme kdysi statní junáci.

Na to odpovídal sbor mladých mužů:

My ale jsme; a přeješ-li si, zkus to!

A do třetice sbor chlapců:

My ale budem jednou mnohem silnější!

A vůbec, obrátí-li kdo pozornost k lakónským básním, z nichž některé se dochovaly až do našich dnů, a vezme-li v úvahu pochodový rytmus, jehož používali, když za zvukem píšťal táhli proti nepřítelům, ten snad pozná, že ne neprávem spojuje Terpandros i Pindaros statečnost s hudbou. Terpandros se totiž takto básnický vyjadřuje o Lakedaimoňanech:

*Tam kopí jinochů se lesknou, písně hlaholné,
a právo všude vládne...*

Pindaros zas říká:

*Tam zasedají starci,
tam mladých mužů kopí jsou v slávě veliké,
jsou tance tam, je jasot a vše se veselí.*

Oba totiž prohlašují Spartany za národ hudebníků a nejlepších bojovníků.

Tam v stejné cti je meč i loutna krásných zvuků,

jak se vyjádřil lakónský básník Alkmán. A proto i král v bitvách přinášel oběti Músám a tím, jak se zdá, uváděl vojákům v paměť jejich vychování a úsudky jiných lidí, aby byli v nebezpečích pohotoví a vykazovali činy hodné bojovníků.

22 V čas války promíjeli mladíkům i nejpřísnější ustanovení kázně a nebránili jim, aby se fintili, pokud šlo o úpravu vlasů, o výzdobu zbraní i oděvu, a radovali se, když se pyšnili jako koně a ohnivě dychtili po zápasech. Nechávali si, jak dosáhli jinošského věku, vlasy volně růst, avšak hlavně v čas nebezpečí o vlasy pečovali, aby byly lesklé a uhlazené, majíce na paměti i onen Lykúrgův výrok o vlasech, že vlasy sličné lidi činí ještě krásnějšími, ošklivé však ještě strašnějšími. Mezi jednotlivými výpravami do pole prováděla se jen snadnější cvičení a ostatně také neukládali jinochům tak omezený a odpovědný způsob života, takže pro ně jediné ze všech lidí byla válka odpočinkem od vojenského cvičení.

Když pak byl šik již seřazen a již viděli před sebou nepřítel, král obětoval kozu a zároveň všem přikazoval, aby se ověncili, a nařizoval píščům, aby zahráli válečnou píseň k oslavě Kastora; a současně začal zpívat pochodovou bojovou píseň, takže to byl pohled vznešený a zároveň i hrozný, jak kráčeli v rytmu podle zvuku píšťal, ani v šiku nedělajíce mezery ani nemajíce vyděšenou mysl, nýbrž klidně a vesele a s hudbou se ubírali vstříc nebezpečí. Je totiž přirozené, že v lidech, kteří se ocítají v takovém rozpoložení mysli, nevzniká ani strach ani zbytečná horlivost, nýbrž statečný duch spojený s nadějí a odvahou, jako by zároveň s nimi tam byl bůh. Král pak kráčel proti nepřítelům maje po boku muže, který si vítězným zápasem vydobyl věnec. O jednom Lakedaimoňanovi se vypravuje, že mu byla kdysi při olympijských hrách nabízena veliká suma peněz, ale on že je nepřijal, nýbrž když s velikou námahou zvítězil nad soupeřem a kdosi se ho ptal: „Jaký prospěch ti, Spartane, kyne z tohoto vítězství?“ usmál se a pravil: „Přikází mi stát před králem a bojovat s nepříteli.“

Když pak nepřítel zahnal a zvítězili nad ním, pronásledovali ho tak daleko, až si jeho útekem zajistili vítězství, ale hned nato se stahovali zpět, neboť nepokládali ani za šlechetný ani za řecký mrav, aby zabíjeli a usmrcovali ty,

kteří se sami vzdali dalšího boje a ustoupili z bojiště. A to nebyl jen ušlechtilý a velkomyslný zvyk, nýbrž i prospěšný. Neboť ti, kteří proti nim bojovali, věděli dobře, že Spartané zneškodňují ty, kteří se stavějí na odpor, ale šetří těch, kteří ustupují, a proto pokládali pro sebe za výhodnější dávat se na útěk než setrvávat v boji.

23 Sofista Hippiás říká, že Lykúrgos sám byl velmi bojovný muž a že se zúčastnil mnoha válečných výprav. Filostefanos přičítá Lykúrgovi i rozdělení jezdců na úlamy; a úlamos, jak jej on sestavil, byla prý družina padesáti jezdců rozestavených do čtverhranu. Avšak Démétrios Faléřský tvrdí, že Lykúrgos žádný válečný úkol nepodnikl a že svou ústavu zavedl v čas míru. A též se zdá, že Olympijské příměří mohlo připadnout na mysl jen klidnému a mírumilovnému muži. A přece někteří tvrdí, jak připomíná Hermippos, že Lykúrgos ze začátku Ítových zařízení ani nedbal ani s nimi neměl nic společného, nýbrž že tam náhodou zavítal jako host a díval se na hry; a tu prý za sebou zaslechl hlas jakoby od nějakého člověka, jenž mu činí výčitky a diví se, proč nenabádá své spoluobčany k tomu, aby se zúčastnili národní slavnosti. Když pak se otočil a nikde nebylo vidět toho, kdo vydal ten hlas, pokládal to za božské znamení, a proto se přidal k Ífitovi, uspořádal za jeho spolupráce slavnost a učinil ji ještě proslulejší a trvalejší.

24 Výchova se vztahovala na muže až do dospělého věku. Nikomu totiž nebylo dovoleno žít, jak by sám chtěl, nýbrž měli právě tak jako ve vojenském táboře i způsob života vymezený k službě obce i zaměstnání stanovené obecnými potřebami, a poněvadž se domnívali, že nepatří sami sobě, nýbrž vlasti, proto po celou tu dobu, kdy nebylo přikázáno nic jiného dělat, měli dozor nad chlapci a buď je něčemu užitečnému učili, nebo se sami učili od starších. A to byla jedna z těch skvělých a blahodárných výhod, jež Lykúrgos svým spoluobčanům zjednal, že měli dostatek volného času, poněvadž naprosto nebylo dovoleno zabývat se řemeslem; a rovněž vydělávání peněz, které bývá spojeno s obtížemi a námahou, nebylo nikterak zapotřebí, neboť bohatství se stalo nežádoucím a bezcenným.

Půdu jim obdělávali heilótové, a ti za to odváděli sjednaný poplatek. Jakýsi Spartan meškal právě v Athénách v době, kdy se konaly soudy, a slyšel, že jeden občan od-

souzený pro zahálku se ubírá domů jsa zarmoucen a doprovázen přáteli, kteří s ním truchlí a těžce to nesou; i požádal přítomné, aby mu ukázali, kdo je onen občan, jenž byl odsouzen pro svobodu. Za tak otrocké pokládali zabývat se řemesly a vyděláváním peněz. A soudní spory, což je přirozené, přestaly zároveň s penězi, neboť u nich neexistovala ani zámožnost ani chudoba, nýbrž nastala rovnost v blahobytu a snadném životě, poněvadž životní potřeby byly laciné. Když právě nebyli na válečné výpravě, byly u nich na programu po všechen čas tance, radovánky a hostiny nebo se zabývali lovem zvěře, tělesným cvičením a činností v leschách.

25 Občané mladší než třicet let vůbec nepřicházeli na agoru, nýbrž obstarávali si věci potřebné v hospodářství prostřednictvím svých příbuzných a ctitelů. Pro starší se pokládalo za ostudné, jestliže snad byl někdo pozorován, jak se ustavičně zabývá těmito věcmi, místo aby byl větší část dne na cvičištích a v takzvaných leschách. Neboť tam se scházeli a slušně se spolu bavili nemyslíce na nic, co se vztahuje k vydělávání peněz nebo k potřebám trhu; naopak největší částí takovéto zábavy bylo vychvalování nějakého šlechetného skutku nebo tupení hanebného s žertem a smíchem, což pozvolna vedlo k napomínání a nápravě. Vždyť ani sám Lykúrgos nebyl nějak přílišně zatrpklý; jak vypravuje Sósibios, dal přec postavit sochu Smíchu a velmi vhodně připojoval k hodům a k zábavám jim podobným žert jako prostředek oslazující těžkosti života.

Lykúrgos vůbec přivykal občany, aby nechtěli a nedovedli v soukromí žít, nýbrž aby jako včely vždy byli spojeni s celkem a navzájem se sdružovali kolem vůdce, přičemž se z nadšení a horlivosti bezmála odříkávali sebe samých a zcela patřili vlasti; takovéto smýšlení je možno poznati i z některých výroků. Tak například Paidarétos nebyl zvolen mezi oněmi třemi sty, ale přesto odcházel ve veselé náladě, ba takřka rozradostněn, že město má tři sta lepších nežli je on. Anebo Polykratidás, když přicházel ještě s jinými jako vyslanec k vojevůdcům krále perského a ti se ho tázali, zdali jsou tu přítomni jen soukromě, nebo byli posláni jménem obce, odpověděl: „Jestliže dobře pochodíme, tedy jménem obce, jestliže špatně, tedy jen soukromě.“ Argileónis, matka Brásidova, se tázala, když ji někteří

z Amfipole přišli navštívit do Lakedaimonu, zdali Brásidás zemřel čestně a způsobem důstojným Sparty; když pak oni toho muže vychvalovali a říkali, že druhého takového muže Sparta nemá, odpověděla: „To neříkejte, přátelé! Brásidás byl ovšem hodný a ušlechtilý, ale Sparta má mnoho mužů lepších, než byl on.“

26 Za geronty, jak už jsem vyložil, nejdříve ustanovoval ty z občanů, kteří měli na tom chystaném plánu účast; ale pro pozdější dobu nařídil, aby na místo zemřelého byl zvolen ten, jenž je pokládán za nejlepšího z mužů starých přes šedesát let. A to se pokládá za největší a nejjádoucnější z lidských zápasů. Nešlo totiž o to, aby byl zvolen z rychlých nejrychlejší ani ze silných nejsilnější, nýbrž z hodných a moudrých nejhodnější a nejmoudřejší, a ten aby měl jako vítěznou odměnu za vynikající vlastnosti po celou dobu svého života takřka veškerou moc v obci, aby rozhodoval nad životem a občanskou ctí a vůbec nad důležitými věcmi.

A volba se dála tímto způsobem: Když se lid shromáždil, byli vybráni mužové zavřeni do blízkého domu, kde tvář nikoho neviděli, ani sami nebyli viděni a slyšeli jen pokřik shromážděných. Pokřikem totiž rozhodovali o jiných věcech i o volbě uchazečů, kteří nebyli uváděni všichni najednou, nýbrž každý podle losu a pak kráčel mlčky středem shromáždění. Občané zavřeni v domě měli tabulky k zapisování a u každého poznamenali, jak silný byl pokřik, aniž věděli, komu patřil, ledaže byl první nebo druhý nebo třetí nebo bůhvíkolikátý z uváděných. A komu se dostalo nejsilnějšího a největšího pokřiku, toho vyhlásili za zvoleného. Ten se pak ověnil a obcházel sochy bohů; přitom ho doprovázelo mnoho mladíků, kteří tohoto muže obdivovali a jej velebili, a rovněž i mnoho žen, které oslavovaly písní jeho skvělé vlastnosti a blahořečily jeho životu. Každý z přítomných mu předkládal jídlo a pronášel, že mu město tímto pohoštěním vzdává úctu. Když je obešel, odebral se k společnému obědu; tam probíhalo všechno podle zvyku, jen se mu navíc podával ještě jeden podíl, jež si on vzal a uschoval. Po obědě k sobě pozval z příbuzných žen stojících u dveří jídelny tu, kterou právě nejvíce ctíl; i podával jí ten podíl a říkal, že jí ho dává, ač sám ho dostal jako poctu; ostatní ženy jí pak vroucně veleřily a slavnostně ji doprovázely domů.

27 A ovšem i to, co se týká pohřbů, Lykúrgos nejlépe uspořádal. Předně odstranil všechnu pověru a nezakázal, aby mrtvé pochovávali v městě a aby měli pomníky blízko chrámů; dále se snažil, aby se mladíci s takovýmto pohledem seznamovali a přivykali mu, aby netrnuli a nebáli se smrti, jako by poskvřňovala ty, kdož se dotkli mrtvého těla nebo prošli mezi hroby. Dále nedovolil ukládat s mrtvými něco v hrobě, nýbrž tělo uložili v nachovém suknu na olivových listech a pak je pohřbívali. Nebylo však dovoleno napsat na pomník ani jméno mrtvého, ledaže muž zemřel v boji a žena skonala jako kněžka. Dobu zachovávání smutku stanovil nepatrnou, jen jedenáct dní; dvanáctého dne museli obětovat Démětré, a tím zármutek ukončit. A tak nezůstalo nic zanedbáno nebo ponecháno na vůli, nýbrž ke všem nutným výkonům vždy přimísil nějaké podněcování k vzornému životu nebo tupení špatnosti. A město naplňoval množstvím vzorů, s nimiž se neustále stýkali a žili, a tak nutně byli vedeni k dobrému a k němu se vzdělávali.

A proto také nesvolil, aby se libovolně zdržovali a potulovali v cizině a pak zpátky s sebou přinášeli cizí mravy, napodobování nevzdělaných způsobů života a rozličných státních zřízení. Ba nutil odejít i ty, kteří se shromažďovali a hrnuli k městu mimo nějaký platný účel, avšak nikoli ze strachu, jak uvádí Thúkýdidés, aby se nestali napodobiteli obecní správy a přiučili se něčemu, co prospívá šlechtnosti, nýbrž spíše proto, aby se nestali učiteli něčeho zlého. Neboť je nutné, že zároveň s cizími osobami vcházejí i cizí řeči, a nové řeči přinášejí i nové náhledy; a z toho vzniká nevyhnutelně mnoho citů i zásad, které nejsou v souladu s platným státním zřízením jako s harmonií. Proto se domníval, že je třeba více dbát o to, aby se město nenaplnilo špatnými mravy než nakažlivými chorobami přicházejícími z venkova.

28 V tom tedy není nejmenší stopa nějakého bezpráví nebo sobectví, jež někteří Lykúrgovým zákonům vyčítají, že se prý znamenitě hodí pokud jde o statečnost, ale nepostačují spravedlnosti. Avšak takzvaná krypteia u nich, je-li to vskutku jedním z Lykúrgových zařízení, jak zjišťuje Aristotelés, ta asi též způsobila u Platóna takovouto domněnku o této státní ústavě a o tomto muži. Ta věc se měla takto: Vychovatelé jinochů posílali čas od času do okolních krajín nazdařbůh ty, kteří se projevovali jako nejrozumnější, a ti měli u sebe dýky a potřebnou potravu,

jinak nic jiného. Ve dne byli rozptýleni po skrýších, kde se schovávali a odpočívali, v noci však vycházeli na cesty a zabíjeli heilóty, které chytili. Často docházeli i do vesnic a usmrcovali nejsilnější a nejzdatnější muže. Tak vypravuje i Thúkýdidés ve svém díle o válce peloponnéské, že se ti z heilótů, kteří byli pro svou statečnost od Spartanů vybráni, ověnčili jako svobodní lidé a obešli chrámy bohů, ale o něco později že všichni zmizeli, ač jich bylo více než dva tisíce a že ani v té době ani později nemohl nikdo říci, jakým způsobem zahynuli. Aristotelés pak zvlášt připomíná, že jakmile eforové nastoupili úřad, vyhledávali heilótům válku, aby se zavraždění zdálo oprávněné.

I v jiných případech s nimi zacházeli surově a krutě. Tak je například vodili i k společným obědům, kde je nutili pít mnoho nesmíšeného vína a pak na nich mladým lidem ukazovali, jaké je opilství. Také jim poroučeli, aby zpívali neslušné písně a předváděli posměšné tance, ale museli se zdržovat písní, jež byly obvyklé u svobodných. Proto také později při válečné výpravě Thébanů na území lakónské, když zajatým heilótům poroučeli zpívat písně Terpandrový, Alkmánovy a Spendonta lakónského, heilóti se bránili a říkali, že si to jejich vládcové nepřejí. Takže ti, kteří tvrdí, že v Lakedaimonu svobodný žije životem nejsvobodnějším a otrok nejotročtějším, si zřejmě dobře povšimli tohoto rozdílu. Ale já si myslím, že takovéto ukřivčenství se vyskytlo u Spartanů až později, hlavně po onom velikém zemětřesení, za něhož se prý heilótové s Messéňany na ně obořili, v zemi natropili přemnoho zla a město uvrhli do největšího nebezpečí. Já bych aspoň tak ošklivý zločin, jako je krypteia, nepřičítal Lykúrgovi, soudě z ostatní jeho mírnosti a spravedlnosti o jeho povaze, jíž také svědčil onen božský výrok.

29 Když pak už jeho nejzávažnější zařízení byla upevněna návykem a jeho ústava tak dostatečně vypsěla, že se už sama sebou mohla udržet a chránit, tehdy tak, jak praví Platón, když povstal svět a zakýval se prvními pohyby, že se bůh zaradoval, tehdy i Lykúrgos, jsa potěšen a uspokojen krásou a vznešeností dokonaného zákonodárského díla, jež postupovalo svou cestou kupředu, zatoužil, aby je mohl zanechat lidské prozřetelnosti nepomíjející a pro budoucí věk neměnné, pokud to je možné. I svolal si tedy všechny občany do shromáždění a pravil, že vzhledem

k blahu a slávě obce je sice všechno ostatní přiměřeně a dobře zařízeno, ale co je nejzávažnější a nejdůležitější, to že před nimi nevyjeví dřív, dokud se nezeptá ve věštírně boha. Je tedy třeba, aby setrvali při stanovených zákonech a nic neměnili ani nerušili, dokud se sám nevrátí z Delf; neboť po návratu prý učiní to, co bůh přikáže. Když pak s tím všichni souhlasili a vybízeli ho, ať jen se vydá na cestu, zavázal si krále, geronty a pak i ostatní občany přísahou, že setrvají při ustanoveném státním zřízení a že je budou zachovávat, dokud se nevrátí zpět, a pak se odebral do Delf.

Když pak přišel k věštírně a vzdal bohu oběť, otázel se, zdali jeho zákony jsou stanoveny dobrým a postačitelým způsobem k blahu a slávě obce. Jakmile bůh odpověděl, že ty zákony jsou za prvé dobře stanoveny a za druhé, že obec zůstane proslulou, dokud se bude řídit Lykúrgovou ústavou, hned tuto věštbu napsal a odeslal do Sparty. Ale sám pak, znova vykonav oběť bohu a rozloučiv se s přáteli a se synem, uznal za vhodné nezprošťovat již občany té přísahy a zde v cizině dobrovolně skončit svůj život, neboť byl právě ve věku, kdy čas dozrál a bylo možno buď dále žít nebo život podle vlastní vůle ukončit, a kdy všechny jeho poměry se mohly pokládat za dost šťastné. I odmítl přijímat potravu a tak skončil v přesvědčení, že u velikých státníků i smrt musí být spojena s ohledem na stát a že ani konec života nesmí být nepřičinlivý, nýbrž že se musí jevit jako statečný a záslužný čin. Myslí si totiž, že když vykonal nejkrásnější skutky, že konec života je pro něho vpravdě dovršením blaženosti a že smrt zanechá svým spoluobčanům jako strážkyni toho, co dobrého a ušlechtilého pro ně za celý svůj život vykonal, když i oni se zavázali přísahou, že budou nyníjší ústavu zachovávat, dokud se on nevrátí. A v tomto svém uváženém rozpočtu se nezklamal; tak dlouho vynikalo město Sparta nad celým Řeckem svou znamenitou zákonností a slávou, že se po dobu pět set let spravovalo Lykúrgovými zákony, jichž nezměnil ani jeden ze čtrnácti králů po něm až Ágis, syn Archidámův. Ustanovení eforů neznamenal totiž uvolnění, nýbrž utužení státní správy, a třebaže zdánlivě nadržovalo lidu, ve skutečnosti učinilo aristokratickou vládu ještě mohutnější.

30 Avšak za panování Ágida nastal nejdřív příliv peněz do Sparty a s penězi tam zavítala i lakota a touha po bohatství vinou Lýsandra, který se sice sám nedal ovládat

penězi, ale svou vlast naplnil lačností bohatství a přepychu, když z války přinesl zlato a stříbro, a tím podkopal Lykúrgovy zákony. Dříve, pokud panovaly tyto zákony, Sparta se řídila ani ne tak ústavou jako spíše způsobem života muže vycvičeného a moudrého; a právě tak, jak básníci vyprávějí o Hérákleovi, že s lví kůží na sobě a s kyjem v ruce procházel zeměmi a trestal zločince a nelidské tyrany, právě tak panovala Sparta nad povolným a ochotným Reckem pomocí jediné skytaly a obnošeného pláště, vypuzovala panovnické rody vládnoucí proti zákonu a tyranidy usazené v obcích, urovnávala války a smiřovala odboje, třebaže často ani jediným štítem nehnula, nýbrž poslala jediného vyslance, podle jehož vůle konali hned všichni to, co bylo přikázáno, tak jako včely, když se objeví královna, se shlukují a podrobují se řádu. Tolik bylo v obci znamenité zákonitosti a spravedlnosti.

Proto se aspoň já podivuji těm, kteří říkají, že Lakedaimoňané sice uměli poslouchat vládu, ale nedovedli sami vládnout, jakož i těm, kteří příliš vychvalují výpověď krále Theopompa, jenž toto řekl, když kdosi podotkl, že Sparta je chráněna králi způsobilými k vladaření: „Spíše je chráněna občany, kteří jsou ochotni poslouchat.“ Neboť lidé nechtějí zajisté poslouchat ty, kteří nedovedou velet, poněvadž poslušnost je umění, které vštěpuje vladař (vždyť ten, kdo dobře vede, učí i dobře poslouchat). A jako je dovršením jezdeckého umění učinit koně krotkým a povolným, právě tak je úkolem vladařského umění vštípit lidem poslušnost. Avšak Lakedaimoňané nevštěpovali jiným poslušnost, nýbrž ochotu, aby se dali ovládat a byli jich poslušni. Vždyť když k nim vysílali posly, nežádali od nich ani lodě ani peníze ani ozbrojence, nýbrž jediného Spartana za vůdce; a když ho dostali, poslouchali ho s vážností a úctou, jako Gylippa Sicilané, Brásidu Chalkidští, Lýsandra pak a Kallikratidu a Agésiláa všichni Řekové sídlící v Asii, přičemž tyto muže nazývali harmosty, napravovateli všeho lidu vůkol a vladaře a na všechny občany spartské se dívali jako na vychovatele a učitele správného způsobu života a jako na představitele správy. K tomu zřejmě směřuje i Stratoníkos, který s žertem vydává zákon a nařizuje, aby Athéňané pořádali mystérie a slavnostní průvody, Élejšť aby se věnovali zápasům, poněvadž se v nich nejlépe vynají, ale Lakedaimoňané aby svou kůží zaplatili za chyby

oněch. To bylo ovšem řečeno žertem; ale když Antisthenés, přívrženec Sókratův, viděl, že Thébáné jsou příliš domyšliví kvůli bitvě u Leukter, podotkl, že se nijak neliší od chlapců pyšných na to, že natloukli svému učiteli.

31 Ale v tom nespatořoval tehdy Lykúrgos svůj hlavní úkol, aby posobě zanechal obec vládnoucí nad četnými národy; naopak, poněvadž se domníval, že jak pro život jednotlivého člověka, tak pro život celého státu vzniká blaženost ze statečnosti a ze svornosti v sobě samé, uspořádal a upravil všecko vzhledem k tomu, aby občané zachovali obec co nejdelší dobu jsouce svobodní, spokojení s tím, co mají, a rozvážní. Na tom předpokladu založil svůj stát i Platón, Diogenés, Zénón a všichni, kteří se pokusili něco o tom říci a bývají chváleni, ač po sobě zanechali jenom spisy a rozpravy. Lykúrgos však nevynesl na světlo spisy a rozpravy, nýbrž nenapodobitelnou správu obce a těm, kteří namítají, že vylíčená povaha tohoto moudrého muže není ve skutečnosti možná, ukázal jako doklad celou obec naplněnou moudrostí, a proto právem vynikl slávou nad všechny Řeky, kteří se kdykoli zabývali správou obce. Proto také Aristotelés říká, že se mu dostalo menší úcty, než se slušelo, aby ve Spartě požíval, ačkoli požívá úcty největší. Má tam totiž chrám a každoročně mu obětují jako bohu. Vypravuje se také, že když byly jeho pozůstatky přineseny domů, do jeho hrobu prý udeřil blesk; to že se však nepříhodilo tak snadno nikomu druhému z proslulých mužů leč jen Eurípidovi, který zemřel později a byl pohřben v Makedonii poblíž Arethúsy. To je tedy vážným ospravedlněním a důkazem pro ty, kteří se podivují Eurípidovi, že jemu jedinému se po smrti přihodilo a stalo to, co se už předtím přihodilo mužů bohům se nejmilejšímu a nejzbožnějšímu.

Někteří tvrdí, že Lykúrgos skončil v Kirře, Apollothemis však, že v Élidě, kam se předtím odebral; Tímaios a Aristoxenos, že svůj život dožil na Krétě; Aristoxenos mimoto dokládá, že jeho hrob ukazují Kréťané v Pergamii při hlavní silnici. Zanechal prý jen jediného syna Antióra; jím vymřel rod, poněvadž zemřel bezdětný. Avšak jeho přátelé a příbuzní ustanovili na jeho počest slavnostní schůzku, na níž se pravidelně vystřídávali a která trvala po dlouhé časy; dny, v kterých se scházeli, nazvali Lykúrgovými. A konečně Aristokratés, syn Hipparchův, praví, že hostitelé Lykúrgovi, když na Krétě skončil, jeho tělo spálili

a popel nasypali do moře, jak o to sám požádal z obavy, aby občané nezměnili obecní zřízení, kdyby jeho pozůstatky byly přeneseny do Sparty, jako by se on sám vrátil, a oni tím byli zproštěni přísahy. Tolik tedy o Lykúrgovi.

102 NUMA
953-642 př. n. l.

1 Rovněž o době, v které žil král Numa, se vede tuhý spor, ačkoli rodokmen je zřejmě přesně veden od začátku až k němu. Avšak jakýsi Clodius tvrdí ve Zkoumání časového pořadí (neboť tak je asi ta kniha nadepsána), že ony starobylé zápisky při rozboření města Gally zanikly, zatímco ty, které se objevují nyní, nejsou sestaveny podle pravdy, neboť jejich pisatelé se chtějí zavděčit některým mužům, kteří se nepříslušně vtírají do předních domů a nejvzácnějších rodů.

Vypravuje se tedy, že Numa byl přítelem Pýthagorovým, jiní se zas domnívají, že se mu vůbec nedostalo hellénské výchovy, nýbrž že byl buď schopný a způsobilý k dobrému už od přírody, anebo že se má vychování tohoto krále přičítat nějakému Neřekovi, který byl ještě lepší než Pýthagorás, někteří zas soudí, že Pýthagorás žil pozdě, že byl asi o pět lidských věků mladší než Numa, ale Pýthagorás Spartský, který zvítězil v Olympii v běhu o závod za šestnácté olympiády, v jejímž třetím roce nastoupil Numa na královský trůn, sešel se prý s Numou za svých cest po Itálii a uspořádal s ním správu obce, a proto je prý na radu Pýthagorovu přimíšeno k římskému zřízení i nemálo vžitých zásad lakónských. Ostatně rod Numův pocházel od Sabinů a Sabinové se vydávají za osadníky Lakedaimoňanů. Je tedy obtížné určit přesně čas, zvláště když se počítá podle vítězů v hrách olympijských, jejichž seznam prý pozdě vydal Hippiás Élejský, ale nezačíná ničím, co by nás nutně vedlo k víře. Ale co jsem se já dověděl o Numovi hodného zaznamenání, to vylíčím přidržuje se obvyklého pořádku.

2 Řím již byl obydlen sedmatřicátý rok za panování krále Romula. Sedmého dne měsíce července — tento den nyní nazývají nonae Capratinae — konal Romulus jakousi veřejnou obět před městem blíže takzvané Kozí bažiny, a

přítomen byl senát i nejvyšší počet lidu. Tu nastala náhle ve vzduchu veliká proměna a po zemi se rozložil mrak za silné vichřice a bouře; i stalo se, že ostatní dav se vyděsil, dal se na útek a rozptýlil se, avšak Romulus najednou někam neviditelně zmizel, takže nebylo možno nalézt ani jeho samého, ani jeho mrtvolu. Patriciové pak upadli v těžké podezření a kolovala o nich mezi lidem pověst, že už dávno snášeli těžce královskou vládu, že chtěli nejvyšší moc přenést sami na sebe, a proto že krále usmrtili. Zdálo se jim totiž, že s nimi už jedná příliš krutě a despoticky. Avšak toto podezření se sebe setřásl tím, že Romula povznášeli k božským počtám, jako by nebyl mrtvý, nýbrž jen účastný lepšího osudu. A Proculus, muž význačný, vypověděl pod přísahou, že viděl Romula, jak se vznášel se zbraněmi k nebesům a že zaslechl hlas, jenž mu přikazoval, aby se Romulovi dostalo jména Quirinus.

Potom se opět zmocnily obce různice a spory, koho by si měli zvolit za příštího krále, poněvadž přistěhovalci nebyli ještě s předními občany zcela smíšení, naopak lid se mezi sebou ještě mnoho jitril a patriciové rozdělení na dvě strany se vzájemně podezřívali. Avšak aspoň v tom byli všichni zajedno, že Řím musí mít královskou vládu, ale hádali se a byli v rozporu nejen o muže, nýbrž i o kmen, který z obou má poskytnout vladaře. Neboť ti, kteří se s Romulem usadili v městě jako první, pokládali za nesnesitelné, aby Sabinové, kteří dostali darem město a zemi, násilně vládli nad těmi, kteří je přijali do svého společenství; naproti tomu měli Sabinové dobře promyšlený důvod, aby teď zase žádali o zvolení panovníka z jejich kmene, když se po smrti krále Tatia nepozdvihli proti Romulovi, nýbrž připustili, aby sám vládl. Vždyť prý se k nim nepřidružili jako horšit k lepším, a tím, že se k nim přidružili, svým množstvím je posílili a s sebou je povznesli k takové moci a vážnosti města. To byly tedy věci, pro něž byli v rozepři.

Aby však nesvornost za tohoto bezvládní nezpůsobila zmatek, kdyby řízení státu bylo v nejistotě, nařídili patriciové, jichž bylo sto padesát, aby každý z nich po řadě, jsa ozdoben královskými odznaky, přinášel bohům obvyklé oběti a vedl správu státu šest hodin ve dne a šest hodin v noci. Domnívali se totiž, že rozvržení obojího času se dobře hodí k rovnosti panujících a že střídání moci odstraní závist vzhledem k lidu, jenž uvidí, že ten, který byl právě krá-